ACTA ACADEMIAE STROMSTADIENSIS

Anders Gustavsson

Forskarens roll i forsknings-processen

En etnologs reflektioner och erfarenheter

No. XVIII, OCTOBER MMXIII **ISBN 978-91-86607-19-7**

Forskarens roll i forskningsprocessen
En etnologs reflektioner och erfarenheter

Anders Gustavsson, Strömstad akademi och Oslo universitet

Abstract:
Med utgångspunkt i begreppet autoetnografi reflekterar författaren över sin forskningsutveckling under fyrtio år och relaterar detta till allmänna vetenskapsdiskussioner. Ett subjektivt forskningsideal och val av forskningsämnen problematiseras. Forskningsetiska hänsyn måste tas när man har med levande människor att göra. Relationen mellan forskning och politik blir viktig att diskutera vid studier av samhällsrelevanta frågeställningar. Principiella tankar framförs kring frågan om att efter en tid återvända till tidigare forskningsfält, ”återvändandets etnografi”. Vilka nya forskningsresultat kan vinnas?

Nyckelord: Autoetnografi, forskarsubjektivitet, forskningsetik, självreflexivitet och återvändandets etnografi.

Innehåll

	sid
1. Introduktion	3
2. Att välja och välja bort forskningsämne	5
3. Forskarens kön	7
4. Etiska hänsyn	8
5. Forskarsubjektivitetens begränsningar	11
6. Forskare och politiska ställningstaganden	12
7. Att återvända till tidigare forskningsfält	14
Litteratur	15

1. Introduktion

Inom internationell antropologi och etnologi möter man på senare tid i flera sammanhang termen *autoetnografi.* Med det menas att forskare använder sina personliga erfarenheter på ett *självreflexivt* sätt i den etnografiska forskningsprocessen både vid fältinsamling och analys. De dokumenterar och analyserar sina egna subjektiva tankar, känslor och erfarenheter som en kvalitativ vetenskaplig metod. Målsättningen är att de på detta sätt bättre skall kunna förstå och tolka andra människors handlingar och trosföreställningar som de studerar i fält. Etiska aspekter på forskningen blir i detta sammanhang väsentliga. Sådana självreflexiva aspekter på forskarrollen har förekommit på anglosaxiskt område sedan det sena 1900-talet. Ledande forskare har varit Carolyn Ellis och Arthur Bochner (Ellis 2004, Bochner 2006, Ellis m.fl. 2011). På 2010-talet har sådana tankar runt forskarrollen dessutom börjat förekomma inom tysk kulturforskning (Bönisch-Brednich 2012[1]). Även i Sverige har ett sådant perspektiv blivit uppmärksammat. Vid Svenska antropologförbundets (SANT:s) konferens 2013 i Uppsala fanns en panel med temat »Autoetnografi som etnologiskt/antropologiskt engagemang». Där fick jag möjlighet att framlägga mina reflektioner och erfarenheter från flera årtionden av etnologisk forskningsverksamhet fram till nu. Detta vill jag redovisa här. Även inom historievetenskapen i Sverige har självbiografier skrivna av forskare börjat att analyseras (Gustafsson Chorell 2012).

När jag i början av 1970-talet skrev min doktorsavhandling i etnologi (Gustavsson 1972) rådde ett *objektivt forskningsideal*. Forskarens egen person tillmättes inte någon betydelse. Hon eller han skulle stå vid sidan om, betrakta och analysera den studerade verkligheten på ett neutralt plan. Sann och objektiv kunskap var det som eftersträvades. För mig var det då helt naturligt att hålla mina personliga erfarenheter och synsätt utanför forskningen.

In på 1980-talet gjorde sig ett *subjektivt forskningsideal* alltmer gällande inom svensk etnologi. Sanning och verklighet som forskningsideal ersattes mer och mer av diskussioner om forskarens tolkningar av sitt material. Då blev det mer legitimt att ge akt på att forskarpersonen var en del av forskningsprocessen. Det började uppmärksammas att forskare inom humaniora och samhällsvetenskap inte kan ställa sig utanför och betrakta kultur och samhälle. De är i stället del av ett kulturellt och samhälleligt sammanhang. Ett inflytande från antropologin gjorde sig gällande, när etnologin fick upp ögonen för forskarnas subjektiva inverkan på forskningen som de utförde. Objektivitet blev inte längre ett eftersträvansvärt mål.

[1] Etnologen Brigitte Bönisch-Brednich lämnar i sin forskningsöversikt 2012 en utförlig bibliografi över aktuell internationell litteratur om autoetnografi.

Ett tidigt utslag av detta nyvaknade intresse i Sverige var de intervjuer som dåvarande Stockholmsetnologen Billy Ehn gjorde med några svenska etnologer i mitten av 1980-talet. Jag blev själv föremål för en sådan intervju. Dessa intervjuer blev dock inte utgivna, vilket först var tanken. Tiden kanske inte var mogen för en sådan publikation. Den nya trenden fortsatte in på 1990-talet när Stockholmsetnologen Lena Gerholm redigerade och gav ut antologin *Etnologiska visioner* (1993). Femton svenska etnologer fick möjlighet att personligen reflektera över sitt ämne. Då började man inom den etnologiska diskussionen alltmer att tala i termer av *reflexivitet.* Det innebär att forskaren blir medveten om sin personliga roll under forskningsprocessen i mötet med andra (Davies 2008). De svenska etnologerna Billy Ehn och Barbro Klein skrev i en bok 1994 med undertiteln ”Om kulturvetenskaplig reflexivitet” att grundtanken i metoddebatten i anslutning till begreppet reflexivitet är att ”antropologen och etnologen är en del av det som studeras, inte bara en distanserad åskådare” (Ehn & Klein 1994: 10).

Något direkt intresse för etiska dimensioner på forskningen märktes dock inte inom svensk etnologi på 1990-talet, utan där var folklorister i Bergen med Bente Gullveig Alver i spetsen tidigast ute (Alver et al. 1997). Genom mina kontakter med Bergen på 1980-talet fick jag upp ögonen för betydelsen av att ta etiska hänsyn till informanterna vid fältarbeten. Jag redovisade mina erfarenheter och reflektioner i skriften *Förtegenhet vid etnologiska intervjuer* (Gustavsson 1982) (*Bild 1*).

På senare år har ett ämneshistoriskt intresse uppstått för att belysa avlidna forskarpersonligheter inom svensk etnologi och folkloristik. Boken *Svenska etnologer och folklorister* kom ut 2010 (*Bild 2*), och 2013 utgavs en antologi över avlidna norska etnologer och folklorister med titeln *Etnologi og folkloristikk*. Minst lika viktigt borde det vara att också levande forskare själva reflekterar över hur de personliga preferenserna påverkar forskningsprocesserna. Det är ett av målen i den personligt färgade boken *Bondekultur i möte med akademikerkulturer* som jag gav ut 2013 (Gustavsson 2013a). **(***Bild 3***).**

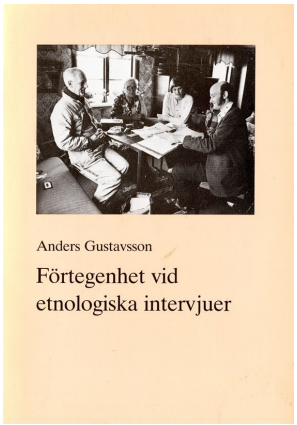

Bild 1. Förtegenhet (omslag).

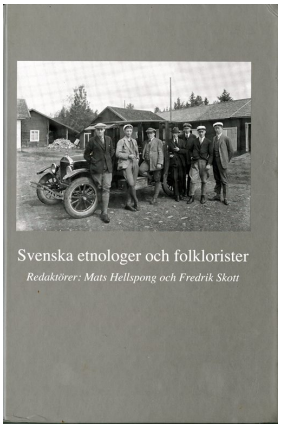

Bild 2. Svenska etnologer (omslag).

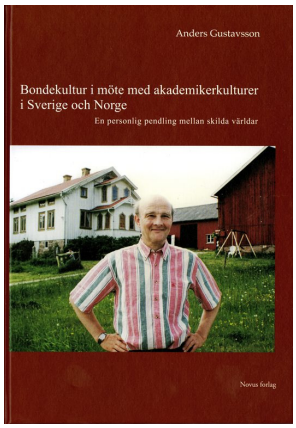

Bild 3. Bondekultur (omslag).

2. Att välja och välja bort forskningsämne

Först vill jag belysa hur den personliga bakgrunden spelar in vid ämnesval, både vad man väljer att studera och vad man medvetet undviker att undersöka. Jag valde länge bort teman som berörde jordbruk som kulturform, trots att jag fick uppmaningar till sådana studier av min handledare Nils-Arvid Bringéus i Lund. Han föreslog under min första forskningstid i slutet av 1960-talet att jag skulle ägna mig åt att undersöka höbärgning, som var ett diskussionsämne inom den dåtida etnologin i Lund. Han menade att min erfarenhet från uppväxt och arbete på en lantgård var en bra utgångspunkt för en sådan undersökning. Bakgrunden till att jag avböjde förslaget var att jag hade traumatiska upplevelser med mig från min uppväxt. Jag hade mot min vilja tvingats att arbeta på pappas lantbruk, medan mitt eget intresse var studier. Det gällde bl.a. höbärgning som var ett mycket slitsamt arbete i äldre tid före den maskinella utvecklingen inom jordbruket. Man kan inte utföra en god undersökning om man har ett traumatiskt förhållningssätt till forskningstemat. Detta var en outtalad förutsättning hos mig.

Först långt senare i den akademiska karriären, när upplevelsen av det traumatiska med det påtvingade jordbruksarbetet hade kommit på ett tillräckligt tidsavstånd från mig och de känslomässiga spärrarna hade klingat av, valde jag helt frivilligt och med glädje att skriva en bok med titeln *Bondeliv på 1800-talet* (Gustavsson 2009). (*Bild 4*) Den byggde främst på dagböcker och brev. Då kunde jag dra nytta av mina tidigare praktiska erfarenheter av ett ålderdomligt jordbruk före traktorernas tid. Jag kände igen arbetsmetoder och dialektala uttryck som förekom i de skriftliga källorna, utan att jag längre upplevde aversion mot mitt studieobjekt. Det bekanta blandades med det obekanta genom att jag undersökte en annan tid, 1800-talet, än den som jag själv hade upplevt.

Min erfarenhet är också att det är lätt för en forskare att välja bort forskningsfält som känns alltför bekanta inom den kulturella bakgrund som man kommer från. Upplevelsen kan då vara att det inte finns något nytt och spännande att upptäcka. Jag har funnit att nyfikenheten och upptäckarglädjen är en viktig drivkraft för forskningen. Autoetnografin aktualiserar frågan om hur man kan höja engagemanget för den egna forskningsuppgiften. Betydelsen av nyfikenhet inför det okända märkte jag på 1980-talet vid projektstudier gällande folklig religiositet i Norden, som varit ett viktigt tema för mig. Den inomkyrkliga väckelserörelse som går under namnet schartauanism och som jag personligen mött i konfirmationsundervisningen på Orust under 1950-talet, var alltför välkänd för att jag skulle känna inspiration att studera den. (*bild 5*) Annorlunda var det med frikyrkliga väckelserörelser, som i stort sett har saknats på Orust. Däremot har de förekommit i stor utsträckning på grannön Tjörn. Jag hade knappast mött frikyrkliga människor när jag började studera pingstvänner på ön Åstol på södra Tjörn på 1980-talet (Gustavsson 1984) (*Bild 6*)**.** I samband med ett fältarbete tillsammans med studenter blev jag nyfiken på vad det var för människor som tillhörde denna för mig okända väckelserörelse. Hur levde de och vad tänkte de?

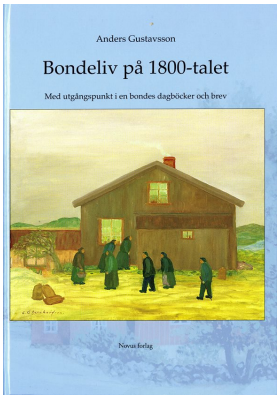

Bild 4. Bondeliv (omslag).

Bild 5. Författarens konfirmation i Tegneby kyrka på 0rust 1954

Bild 6. Pingst Åstol (omslag).

En annan nordisk projektverksamhet, som jag initierade under 1990-talet, avsåg frågor om alkohol och nykterhet och särskilt nykterhetsrörelser. Jag ville ta reda på vad det var för människor som engagerade sig för nykterhetssaken och hur det präglade deras livsföring. Var det möjligt att bygga en hel folkrörelse enbart på ett negativt beteende som att avstå från alkohol? Måste det inte också tillkomma något positivt i form av socialt liv för att människor skulle attraheras? I min hemmiljö på Orust har det knappast funnits någon nykterhetsverksamhet. Den gamla måttlighetsprincipen i fråga om alkohol, som gjorde sig gällande på 1800-talet, var förhärskande. Männen i min ungdom kunde ta en sup och kvinnorna ett glas likör i högtidliga sammanhang, men de skulle inte dricka enskilt i vardagen. (*bild 7*) Denna dominerande måttlighetssyn var religiöst förankrad genom schartauanismen. På grannön Tjörn fanns, till skillnad från på Orust, nykterhetsloger sedan 1900-talets början. Nykterhetsmänniskorna var lika obekanta för mig som frikyrkomänniskorna, när jag började mina undersökningar. Min nyfikenhet var en god utgångspunkt när jag gick igenom logernas protokoll. Jag följde sedan upp arkivstudierna med djupintervjuer bland medlemmar inom logen. Målet var att komma dessa människor nära in på livet, få en bild av deras tankar, känslor och upplevelser. Tillfredsställelsen var att upptäcka och analysera något nytt som jag blivit intresserad av och det kunde jag redovisa i skriften *Nykterhetsrörelsens människor i Valla* (Gustavsson 1992) (*bild 8*). Ytterligare en inspirationskälla för mig till att starta projektverksamhet om alkohol var att min fru Kristina efter vårt bröllop1987 hade börjat att arbeta som sjuksköterska vid alkoholkliniken på Ulleråkers psykiatriska sjukhus i Uppsala.

Bild 7. Författarens pappa bjuder gäster på alkohol, mannen på brännvin och kvinnan på likör.

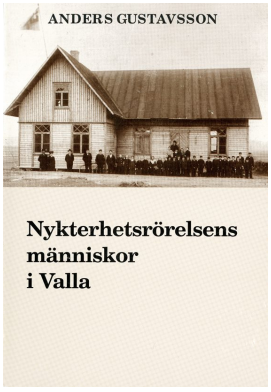

Bild 8. Nykterhet i Valla; (omslag).

3. Forskarens kön

Jag vill även problematisera forskarens kön med tanke på att jag under 1970-talet bedrev kvinnohistoriska studier med tonvikt på barnafödande och mötte motstånd i akademiska kretsar. I forskarseminariet i Lund menade en del kvinnor att en man inte med framgång skulle kunna analysera kvinnor och barnafödande. Antingen var det lite gliringar om att en man höll på med sådant, eller så fick jag höra av vissa kvinnor att »det där förstår du inte» eller »det där kommer du inte åt som man när du intervjuar.» Jag minns särskilt ett forskarseminarium där några påstod att »det där kommer du inte att klara av». Genom en sådan irrelevant kritik – som jag upplevde det – blev jag ännu ivrigare att fortsätta och fullfölja studien, som avslutades med min doktorsavhandling 1972 med titeln *Kyrktagningsseden i Sverige* (Gustavsson 1972) (*Bild 9*).

Bild 9. Kyrktagning (omslag).

Kyrktagning innebar att barnaföderskorna skulle på nytt intagas i kyrkans gemenskap enligt en särskild ritual sex veckor efter förlossningen. Den lutherska kyrkans syn var att det rörde sig om en tacksägelse för att kvinnan fått ett barn och åter var frisk. Föreställningar om en reningsrit förekom också längre tillbaka i tiden och går tillbaka på urålderiga globala och förkristna föreställningar (Gustavsson 1979). Det som mest fascinerade mig var att jag genom fältarbete och arkivstudier kunde få inblickar i kvinnornas egna synsätt och upplevelser, trots att det under min doktorandtid inte var särskilt »inne» inom etnologin att forska om vad människor tyckte och tänkte utan i stället om vad de gjorde.

Det motstånd som jag mötte på grund av mitt kön leder till en principiell reflektion. Vilka tolkningar kan en man göra, trots att han ju inte kan ha erfarenhet av barnafödande? Måste man ha fött barn för att med framgång kunna analysera andras upplevelser av barnafödande? Hur är det då med kvinnliga forskare som inte fött barn? Är de också diskvalificerade?

4. Etiska hänsyn

Som kulturforskare har man i stor utsträckning med levande människor att göra. Det gäller antingen man undersöker nutid eller intervjuar om äldre förhållanden. Då uppstår frågorna om vilka etiska hänsyn forskaren måste ta för att inte skada de människor som studeras. Det gäller att visa lyhördhet, empati och engagemang när de berättar. Detta blir extra aktuellt vid undersökningar av känsliga ämnesområden som kan vara fyllda av traumatiska minnen för informanterna. Hur skall intervjuaren förhålla sig, när de ger intryck av att känna sig psykiskt pressade att samtala om teman som de blir tillfrågade om?

År 1985, när jag var gästprofessor i etnologi i Bergen, markerades fyrtioårsminnet av andra världskrigets slut. Det innebar Norges och Danmarks befrielse från den femåriga tyska ockupationen. Jag fick vara med om fältinsamling av minnen i västra Norge gällande ockupationstiden. Denna var fortfarande fyrtio år efteråt känslig att tala om. Informanter kunde gråta och uppge att de inte berättat om sina traumatiska minnen från krigstiden förrän vid detta intervjutillfälle. Fältarbetaren fick då vara noga med att lyssna och visa empati. Det gällde att inte bara vara upptagen av att samla information till sin undersökning utan också att vara en människa med känslor, som kunde ge psykiskt stöd åt de illa berörda informanterna.

Ett annat känsloladdat område som jag varit involverad i gäller forskning om döden. Detta forskningsområde har varit på stark frammarsch i Norden under senare år. Vid en konferens i Ålborg i Danmark bildades nätverket *Nordic Network of Thanatology*, förkortat NNT. Den senaste publikationen från detta nätverk utgör antologin *Deconstructing Death* (2013). Jag har utfört fältarbeten med intervjuer på kyrkogårdar i Norge och Sverige när jag undersökt nya symboler på gravstenar från och med 1990-talet (*Bild 10*).

Bild 10. Gravsten (omslag).

När man intervjuar människor som nyligen drabbats av sorg krävs särskilda etiska hänsyn präglade av lyssnande och medkänsla. Forskaren undgår heller inte att själv bli psy-

kiskt berörd vid sådana samtal. Det har jag märkt flera gånger. Ändå måste man fortsätta samtalet inte bara för forskarens utan också för den andres skull. Empatin som forskaren visar kan vara viktig för informanten, som kan uppleva att det finns någon utomstående som tar sig tid att lyssna (Gustavsson 2011: 93ff).

Den psykiska påverkan som forskaren utsätts för har jag också blivit klart medveten om när jag har studerat för allmänheten öppna minnessidor på internet över avlidna. På senare år har de publicerats över både avlidna människor och sällskapsdjur. Som kulturforskare kan man inte undgå att bli känslomässigt berörd när man läser de extremt sorgliga och känslofyllda texterna. Allra mest illa berörd blev jag av otäcka foton på dödfödda barn som fanns publicerade. Jag kunde inte tänka mig att återge sådana bilder i ett vetenskapligt arbete, av hänsyn såväl till mitt eget psyke, läsekretsen som till föräldrarna (Gustavsson 2011: 156f). Dessa fotografier som är chockerande för utomstående betraktare har uppenbarligen en terapeutisk funktion för föräldrarna, nämligen att visa på att de haft ett barn som är djupt älskat även om det aldrig fick leva.

När jag studerat djurkyrkogårdar har jag valt ut minnesmärken över avlidna katter (Gustavsson 2011: 106ff). (*bild 11*) Detta sammanhänger med mitt stora intresse för och kärleksfulla förhållande till katter som funnits i mitt hem alltsedan barndomen. Även vid studier av minnessidor på internet över avlidna sällskapsdjur har jag av samma anledning valt ut vad som skrivits om katter (Gustavsson 2011: 181ff). Katter har suttit bredvid mig vid skrivmaskinen och datorn när jag studerat och forskat. (*bild 12*) Jag har också upplevt sorgen när älskade katter avlidit genom olyckor eller sjukdomar. Därför har jag särskilda förutsättningar för medkänsla när jag läser de känsloladdade inläggen som ägarna till dessa husdjur har presenterat på nätet. Detta är betydelsefullt när forskaren skall förstå och tolka de sörjandes uttryckssätt. Samtidigt gäller det för forskaren att hålla en viss distans till påfrestande källmaterial som man samlar in för att man psykiskt skall orka med forskningsuppgiften både ute i fält och vid analyserna efteråt.

Bild 11. Minnessten över den tjugoåriga katten Kleo på Trollhättans djurkyrkogård.
Foto Anders Gustavsson.

Bild 12. Författaren arbetar vid datorn med katten Svarten som sällskap 2012.
Foto Kristina Gustavsson.

Ibland kan det av personliga psykiska skäl vara aktuellt att tacka nej till att deltaga i ett forskningsarbete. Detta hände mig i december 2011 när jag fick förfrågan om att vara med vid utarbetandet av en antologi om sorgemarkeringarna i Norge efter massakern när 77 människor blev ihjälskjutna i Oslo och på ön Utøya den 22 juli 2011. Jag hade på nära håll sett de enorma minnesmarkeringarna. Detta gjorde att jag ansåg att jag inte skulle kunna hålla dessa hemska händelser så distanserade från mig att jag skulle kunna utföra ett forskningsarbete om dem, åtminstone inte inom en så kort tid efteråt. Boken utkom 2013 med titeln *Den offentlige sorgen*. (*Bild 13*).

Bild 13. Offentliga sorgen (omslag).

Etiskt sett är det viktigt att ha i minne att intervjuer skall ske på informanternas premisser och inte på fältarbetarens. Den personliga integriteten måste respekteras. Informanten skall inte uppleva tvång eller riskera att bli illa berörd under intervjun eller efteråt. Det var vid det nämnda fältarbetet i västra Norge 1985 lämpligt att komma tillbaka och fortsätta samtalet en följande dag. Ibland blev jag kontaktad efteråt. Då ville informanterna berätta mera om de svåra upplevelser som varit undanträngda från deras medvetande under så många år. Jag fick en upplevelse av att intervjusituationerna faktiskt kunde bidra till att informanterna kom att bearbeta negativa känslor och upplevelser, som aktualiserades när de berättade för en intresserad och engagerad åhörare.

Det är också viktigt att respektera de människor och den kultur som studeras. Detta gäller inte minst vid undersökningar av folkliga föreställningar och folklig religion. Kulturforskaren har inte förmåga eller rättighet att uttala sig om sanningshalten i informanternas trosföreställningar kring det övernaturliga. Det gäller att lyssna på och analysera berättelserna om föreställningarna och vad de har betytt för informanterna. Även om forskaren själv företräder avvikande trosföreställningar, är det direkt opassande att säga emot informanterna. Det är respektlöst att inta en nedlåtande, avvisande eller raljerande hållning mot de människor, grupper eller föreställningar som studeras. Ett sådant överlägset beteende, som ibland kunde förekomma inom tidigare folkloristik, skadar forskarens anseende och fortsatta arbetsmöjligheter. En framgångsrik forskning måste bygga på att man skapat förtroende hos de människor som man samarbetar med i fält. Då har man möjlighet att samla in det mest relevanta materialet och motverka att informanterna blir tystlåtna och känner sig psykiskt pressade.

5. Forskarsubjektivitetens begränsningar

Ytterligare en fråga värd att diskutera gäller hur forskaren skall förhålla sig vid studier av kulturmöten präglade av konflikter mellan motsatta parter. Forskaren kan då lätt bli mer engagerad för den ena parten än för den andra. Hur skall detta i så fall kunna kombineras med ett övergripande mål i en vetenskaplig undersökning, där olika inblandade parter skall studeras på så lika villkor som möjligt?

Vid kulturmötesstudier, som jag ägnat mycken uppmärksamhet åt, kan man inte räkna med att mer än möjligen den ena av de inblandade parterna har bakgrund, erfarenheter och uppfattningar som liknar forskarens. Skall och bör man visa neutralitet utåt vid fältarbeten? Även forskaren är ju en människa med subjektiva upplevelser och preferenser. Dessa kan bli synliga för utomstående även om han eller hon försöker att dölja dem. Vissa sommargäster, som har läst min bok om kulturmöten mellan sommargäster och bofast befolkning utmed Bohuslänskusten i ett historiskt perspektiv (Gustavsson 1981) (*Bild 14*), har uppfattat det som att jag sympatiserar med de bofasta. Det beror säkert på att de har varit den utsatta parten som höll på att bli utträngd från sin egen ursprungsmiljö. Detta har skett genom att sommargästerna under senare årtionden har köpt upp bostadshusen utmed kusten för höga priser som de bofasta inte hade råd att betala. Det kan sägas vara utmärkande i en del av min forskning att jag intresserat mig för att belysa de undanskuffades situation, att se samhället underifrån socialt sett. Det var detta som jag fick lära mig under studietiden av min etnologilärare Sven B. Ek i Lund och även senare genom kontakter med tysk etnologi. Samtidigt är det viktigt att etnologer strävar efter att nå alla informanters synsätt och erfarenheter på så lika villkor som möjligt. Forskarens subjektivitet måste ha sina begränsningar.

Bild 14. Sommargäster (omslag).

6. Forskare och politiska ställningstaganden

Etnologer som studerar vår egen tid kan lätt komma in på teman som har en politisk dimension eller laddning. Även då gäller det att ha subjektivitetens begränsningar i åtanke. Att forskaren utåt visar en politisk agenda i en spänningsladdad situation kan vara klart negativt för undersökningens genomförande. Min uppfattning och erfarenhet är att etnologer kan ge viktiga beslutsunderlag åt politiker genom att i sina undersökningar visa på synsätt, livsformer, kulturella arv och kulturell inprägling hos människor som berörs av politiska beslut. Ett historiskt perspektiv som presenteras av etnologer kan ge politiker och beslutsfattare inblickar i hur nutida problem och motsättningar har växt fram genom processer som sträckt sig över flera årtionden. En sådan historisk kunskap bör i sin tur kunna användas för att ge anvisningar om vilka beslut som lämpligen kan fattas och hur motsättningar skall kunna dämpas. När politiker och samhällsplanerare vill riva bebyggelsen på en ort för att anlägga en industri, en parkeringsplats, ett nytt bostadsområde eller bygga ett kraftverk, vilket jag mött i Norge, raserar de samtidigt gamla livsformer. Dessa kan vara fyllda av många minnen och känslor hos den lokala befolkningen. Tack vare sina fältarbeten kan etnologer visa på sådana minnen och upplevelser för beslutsfattare.

Ett stort samhällsproblem i västsvenska kustbygder under 1970- och 1980-talen var att sommargäster, som ovan nämnts, i en tilltagande omfattning hade köpt upp mycket av den äldre bebyggelsen i kusttätorter och betalt höga priser. Yngre bofasta som ville etablera sig på sin hemort kunde inte konkurrera med sommargästernas ekonomiska överläge. Det resulterade i slutet av 1970-talet i uppkomsten av en proteströrelse med namnet »Bohusläns skärgårdsråd» (*bild 15*) bland den yngre bofasta befolkningen. Målet var att kusttätorterna skulle ges nya möjligheter att fungera som samhällen för åretruntboende.

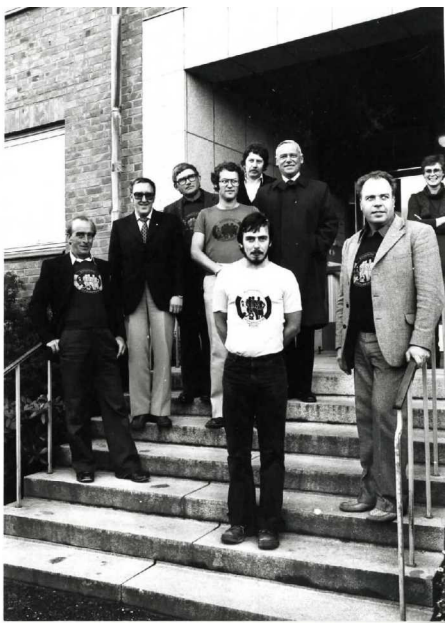

Bild 15. Styrelsen för Bohusläns skärgårdsråd vid en uppvaktning 1979 hos landshövdingen i Göteborgs och Bohuslän. Foto Bohusläningen, Uddevalla.

Ett tvärvetenskapligt samarbete etablerades vid den tiden mellan etnologer och arkitektursektionen vid Chalmers tekniska högskola i Göteborg som arbetade med projektet »Kustsamhällen i väst». Där planerade man för att kustorterna i framtiden skulle kunna fungera som samhällen med bofast befolkning året runt. Chalmersforskarna tog ställning för den lokala befolkningen i den konfliktsituation som hade uppstått. Här möter man en s.k. »aktionsforskning», som innebär att forskaren aktivt söker påverka samhällsutvecklingen. Jag har däremot avstått från att som etnolog ta ställning för eller emot motsatta parter. Det är mötet och konflikterna, men även samarbetsformerna mellan olika grupper och kulturer, som intresserar mig som etnolog. Jag genomförde undersökningen om sommargäster och bofasta i samarbete med såväl sommargästernas som de bofastas intresseföreningar. Genom att undvika att öppet ta ställning för den ena eller andra parten hade jag de bästa möjligheterna att få kontakter med och information från de olika parterna, utan att någondera skulle behöva känna sig åsidosatt och bli misstänksam mot undersökningen. Det är viktigt att etnologen i fältarbetssituationer inte upplevs som ett hot av respektive parter.

Inom tysk etnologi har det förekommit en starkare koppling mellan forskning och politik än vad etnologer är vana vid i Norden. Detta blev jag första gången varse vid en etnologkongress i Kiel 1979, där man diskuterade det politiskt laddade begreppet »Heimat» (hembygd), som länge varit förknippat med nazistisk ideologi. Professor Hermann Bausinger i Tübingen ville få bort den negativa stämpeln och fylla begreppet med en ny och positiv innebörd (Heimat 1980).

En liknande koppling mellan etnologisk forskning och politik var mycket tydlig vid en etnologkongress i Västberlin 1983 med temat storstadsforskning. I en spänd storpolitisk konflikt under det kalla kriget debatterade de västtyska etnologerna livligt hur man skulle sända protester till USA och/eller Sovjet för att förhindra utplacering av militära missiler på båda sidor om den tyska järnridån. Vänsterorienterade forskare från Tübingen argumenterade för protester enbart gentemot USA och president Ronald Reagan. Mer högerorienterade forskare från Würzburg ville sända protester både till Sovjet och USA. En livlig inomvetenskaplig debatt med politiska övertoner utbröt också när professor Wolfgang Brückner från Würzburg presenterade sin studie om etnologin i Tyskland under nazitiden (Volkskunde 1983). Detta var ett mycket känsligt ämne för den tyska publiken. Brückner kritiserades högljutt av den marxistiske etnologen Utz Jeggle i Tübingen, för att han skulle försöka rentvå de etnologer som var verksamma under nazitiden. När Brückner lämnade föreläsningssalen, buade en stor grupp yngre forskare från Tübingen. Jag och andra nordiska etnologer fann det vid detta tillfälle befriande att nordisk etnologi inte drar in politik i sina ämnesdiskussioner. Vi står visserligen inte utanför det omgivande samhället, men vår primära uppgift är inte att påverka samhällsutvecklingen utan att dokumentera och förklara historiska processer. Detta kan och bör ge utomstående ökade kunskaper och insikter.

7. Att återvända till tidigare forskningsfält

Till sist vill jag belysa betydelsen av det som på senare tid inom svensk etnologi börjat att benämnas »återvändandets etnografi», som innebär att forskaren efter en lång tid återvänder till tidigare forskningsfält (Gunnemark 2011). När en forskare fullbordat en undersökning kan en mättnadsprocess inträda så att han eller hon inte vill fortsätta inom samma temaområde. Denna känsla av mättnad kan dock försvinna efter hand som tidigare undersökningar kommit på ett större tidsavstånd. Detta märkte jag när jag under 2000-talet återvände till undersökningar kring livets slut. Då hade det gått lång tid sedan jag på 1970-talet studerade kyrkogårdar i Lund och den uråldriga seden med minnesdrickning vid begravning (Gustavsson 1980). (*bild 16*) Förutsättningen för de förnyade studierna var att nyfikenheten på nytt hade infunnit sig. Helt nya och outforskade forskningsfält hade uppstått, i mitt fall gällande minnessidor över avlidna på internet och ny lagstiftning och praxis som avsåg val av symboler på gravstenar i både Sverige och Norge (Gustavsson 2003). Forskning måste vara fylld av engagemang för det som man undersöker. En mättnads- eller trötthetskänsla är förödande. Då gäller det att ta en paus och invänta ny inspiration som en drivkraft för nyupptagna studier.

Bild 16. Minnesskål i vin utdelas vid minnesstunden i hemmet vid barnmorskan Ebba Perssons begravning i Tegneby 1973.
Foto Anders Gustavsson.

Ett annat forskningsfält som jag återupptagit under 2000-talet gäller kulturmöten mellan sommargäster och fastboende utmed den bohuslänska kusten från 1990-talet och framåt. Det har hänt mycket på detta område, sedan jag gjorde mina motsvarande undersökningar under tidigt 1980-tal (Gustavsson 2013b). På ön Åstol fanns endast omkring 20 % sommargästägda hus i början av 1980-talet, när jag undersökte pingströrelsen (Gustavsson 1984). Vid förnyat fältarbete på ön 2011 och 2012 hade andelen sommarhus ökat till strax över hälften av de totalt omkring 200 husen (Gustavsson 2012). Min nyfikenhet var väckt för att analysera vad denna utveckling hade lett till i fråga om de sommarboendes möte med lokalbefolkningen och inte minst med den tidigare starka pingstförsamlingen på ön.

För att summera, nya forskningsfält gör sig ständigt påminda för en observant och engagerad forskare. Forskningen startar i mötet mellan forskaren och forskningsfältet, vilket har varit den röda tråden i denna studie.

Litteratur

Alver, Bente Gullveig & Ørjar Øyen, 1997: *Forskningsetikk i forskerhverdag: vurderinger og praksis.* Oslo.

Bönisch-Brednich, Brigitte, 2012: Autoethnographie. Neue Ansätze zur Subjektivität in kulturanthropologischer Forschung. I: *Zeitschrift für Volkskunde*.

Bochner, Arthur & Carolyn Ellis, 2006: Communication as autoethnography. I: G. J. Shepherd, J. S. John & T. Striphas (eds.) *Communications: Perspectives on theory*. Thousand Oaks.

Davies, Charlotte Aull, 2008: *Reflexive Ethnography. A guide to researching selves and others.* Second ed. London.

Deconstructing Death – Changing Cultures of Death, Dying, Bereavement and Care in the Nordic Countries. Ed. By Michael Hviid Jacobsen. 2013. Odense.

Den offentlige sorgen. Markeringer, ritualer og religion etter 22.juli. Red. av Olaf Aagedal, Pål Ketil Botvar & Ida Marie Høeg. 2013. Oslo.

Ehn, Billy & Barbro Klein, 1994: *Från erfarenhet till text: Om kulturvetenskaplig reflexivitet.* Stockholm.

Ellis, Carolyn, 2004: The ethnographic. I: *A methodological novel about autoethnography*. Walnut Creek.

Ellis, Carolyn, Tony E. Adams & Arthur P. Bochner, 2011: Autoethnography: An Overview. I: *Forum: Qualitative Social Research* Vol 12, No 1.

Etnologi og folkloristikk. Red. av Bjarne Rogan & Anne Eriksen. 2013. Oslo.

Etnologiska visioner. Utg. av Lena Gerholm. 1993. Stockholm.

Gunnemark, Kerstin, 2011: Återvändandets etnografi. I: *Etnografiska hållplatser*. Red. av Kerstin Gunnemark. Lund.

Gustafsson Chorell, Torbjörn, 2012: Natur och historia i historikers självbiografier. I: *Historisk tidskrift*.

Gustavsson, Anders, 1972: *Kyrktagningsseden i Sverige*. Lund.

- 1979: Den nyblivna modern. Uppsala.

— 1980: *Minnesdrickning vid begravning*. Uppsala.

— 1981: *Sommargäster och bofasta*. Lund.

— 1982: *Förtegenhet vid etnologiska intervjuer*. Lund.

— 1984: *Pingströrelsen på Åstol*. Lund.

— 1992: *Nykterhetsrörelsens människor i Valla*. Uppsala.

— 2003: *Gravstenar i Norge och Sverige som symboler för känslor, tankar och idéer i vår egen tid.* Oslo.

— 2009: *Bondeliv på 1800-talet.* Oslo.

- 2011: *Cultural studies on death and dying in Scandinavia*. Oslo.

— 2012: *Cultural Studies on Folk Religion in Scandinavia*. Oslo.

— 2013a: *Bondekultur i möte med akademikerkulturer i Sverige och Norge*. Oslo.

— 2013b: *Resident Population and Summer Holiday Visitors*. Oslo.

Heimat und Identität. Herausg. von Konrad Köstlin & Hermann Bausinger. 1980. Neumünster.

Svenska etnologer och folklorister. Red. av Mats Hellspong & Fredrik Skott. 2010. Uppsala.

Volkskunde als akademische Disziplin. Herausg. von Wolfgang Brückner & Klaus Beitl. 1983. Wien.